

SZEMETHY TAMÁS

Hogyan lett Michael Mandukából báró Horváth Mihály?*

Egy 18. századi görög kereskedő a magyarországi új arisztokraták között

A kora újkori magyarországi arisztokrácia kutatása kapcsán elsősorban arra számíthatunk, hogy felekezeti szempontból római katolikus, kisebb részben református és evangélikus személyekkel találkozhatunk, akik többnyire katonai vagy hivatalnoki pályát futottak be. Éppen ezért volt meglepő, amikor a Királyi Könyvekben rögzített 18. századi bárói rangemelésben részesült új arisztokraták között egy gyöngyösi ortodox kereskedőre bukkantam. Horváth *alias* Manduka Mihály¹ 1794. február 11-én nyert főnemesi rangemelését,² mindössze három évvel azután, hogy 1791. április 28-án a nemesség soraiba léphetett.³ Életpályája azonban nemcsak azért különleges és teljességgel atipikusnak mondható a 18. századi Magyarországon, mert gyors egymásutánban kapott nemesi, majd főnemesi címet,⁴ hanem azért is, mert

* A tanulmány az NKFI K 116166 jelű kutatása kapcsán jöhetett létre.

¹ Kutatásunk kapcsán az egyik legnagyobb akadályt a vizsgált személy kettős, görög és magyar nevének következtelen használata jelentette. Nincs pontos adatunk arra, hogy a családja mikor cserélte le a görögös Manduka vagy valószínűleg eredeti verziójában Mandukasz (vö. Nákó – Nakosz) nevet Horváthra, de az megállapítható, hogy nemcsak Mihály, hanem nagybátyja, János is használta a Manduka nevet még 1779-ben is, így valószínű, hogy egy ideig párhuzamosan használták mindkettőt. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) C 42 Fasc. 2. Nr. 8. 82. ikt. 1779. november 29. Pest város tanácsának vizsgálata a Szatmár megyéből származó görög kereskedők lakhelyével kapcsolatban. Hasonló példával bőven találkozhatunk az összeírásokban, például Hunner alias Szűcs Pál esetében. (MNL OL C 42 Nr. 8. 1769. április 25. A Jász és Kun Kerületek görög kereskedőire vonatkozó összeírás.) Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy sok esetben a vizsgált dokumentum készítőjén múlt, hogyan nevezi meg a tanulmányunkban szereplő személyt. A kutatás során az alább idézett nemesi és bárói diplomákban szereplő adatokat tekintettük a személyazonosítás alapvető kiindulási pontjának. Szerencsére ezekben az oklevelekben több életrajzi adatot is közöltek, így megtudhattuk felesége és gyermekei nevét, kiderült továbbá, hogy gyöngyösi ortodox kereskedő, és mind nemesi, mind pedig bárói címét hadiszállítói tevékenységéért kapta. Ha a feldolgozott forrásokban nem a rangemelési oklevélben is szereplő Horváth Mihályként említik a vizsgált személyt, azt a jegyzetapparátusban vagy a főszövegben idézőjelek használatával pontosan jelöltük.

² MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 58. köt. 92–101. Horváth Mihály néven nyerte a bárói címet.

³ MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 55. köt. 715–718. Horváth Mihály néven nyerte a nemességet.

⁴ Megjegyzendő, hogy a 18. század végén és a 19. század elején a Mária Terézia-rendet elnyerő katonák közül többen a Királyi Könyvek szerint ugyanazon a napon nyerték el nemesi és főnemesi címüket is. Vö. Blagoevich Imre MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 64. köt. 387–390. és MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 64. köt. 396–400.

a vizsgált évszázadban III. Károly uralkodásának kezdetétől 1799-ig néhány katonabáró kivételével csak római katolikusok, illetve II. József uralkodásától kezdve reformátusok és evangélikusok nyerhettek főnemesi címet, ezenkívül pedig a vizsgált új arisztokrata csoport egyetlen tagja sem volt kereskedő, csak a tanulmányomban bemutatott személy.⁵

Jelen munkámban arra teszek kísérletet, hogy rekonstruáljam azt az életutat, amely nemcsak a korszak felemelkedő köznemesinek pályájától tért el, hanem a 18. századi görög kereskedők stratégiájától is. Feltételezésem szerint Horváth Mihály bizonyos tekintetben azoknak a görög kereskedőknek lehetett az előfutára, akik a 19. század folyamán eredeti üzleti tevékenységükkel részben vagy egészen felhagyva tőkéjüket ingatlanvagyonba fektették, ezzel fő bevételi forrásuk házbérletből, illetve a birtokaik utáni jövedelemből állt.⁶ Fontosnak tartom azonban kiemelni, hogy Horváth Mihály nem követte teljesen a legtöbb görög által átvett stratégiát, hiszen nem állt meg a köznemesi státusz elnyerésénél, hanem tovább emelkedett a magyar főnemesség soraiba. Mi lehetett ennek az oka? Milyen további előnyökkel járhatott a főnemesi cím megszerzése egy görög kereskedő számára I. Ferenc idejében?

Annak ellenére, hogy a 18. századi új arisztokráciával és a görög kereskedők helyzetével is többen foglalkoztak már előttem, a korábbi kutatók figyelmét valamilyen okból elkerülte a tanulmányomban vizsgált személy és családja.⁷ Pálmány Béla a Hajnal István Kör 1997-ben kiadott konferenciakötetében megjelent tanulmányában foglalta össze OTKA kutatócsoportjának eredményeit, ennek kapcsán pedig közölte a 18. században rangemelésben részesített családok jegyzékét. Bár munkájához felhasználta a kalendáriumok végén közölt schematizmusokat,⁸ átnézte a felsőtáblára meghívottak névsorát,⁹ illetve az általam is használt Királyi Könyveket,¹⁰ a gyöngyösi kereskedőcsalád nevét nem közli a felemeltek között. Munkájában egyetlen Horváth család szerepel, ez azonban a Horváth-Petrichevich família, amely 1791-ben nyert magyar bárói címet.¹¹

A görög kereskedőkkel foglalkozó kutatók közül többen feldolgozták a 18. század folyamán keletkezett, görög kereskedőkre vonatkozó összeírásokat.¹² Ezek közül azonban csak

⁵ Szemethy Tamás: *Rangemelésben részesült új főrendek a 18. században*. In: Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. Szerk. Dobszay Tamás et al. Budapest, 2014. 299–317.

⁶ Vö. Bácskai Vera: *Vállalkozók előfutárai*. Budapest, 1989. 127–140.

⁷ Egyedül Áldásy Antal dolgozta fel eddig Horváth Mihály gyöngyösi kereskedő nemesi és bárói diplomáját, azonban az említett forrásszövegek részleges közlésén túl további elemzésbe nem bocsátkozott. Áldásy Antal: *A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéke. II. Címereslevelek*. 6. kötet. Budapest, 1940. 220–221., 379–380.

⁸ Pálmány Béla: *A magyarországi nemesség társadalmi tagolódása (1686–1815)*. In: Rendi társadalom - polgári társadalom 9. Szerk. Ódor Imre – Pálmány Béla – Takács Péter. Debrecen, 1997. 48.

⁹ Pálmány: *A magyarországi nemesség társadalmi tagolódása (1686–1815)*, 50.

¹⁰ Pálmány: *A magyarországi nemesség társadalmi tagolódása (1686–1815)*, 58.

¹¹ Pálmány: *A magyarországi nemesség társadalmi tagolódása (1686–1815)*, 90.

¹² Bácskai: *Vállalkozók előfutárai*, id. mű; Berényi Mária: *Cultur româneasc la Budapesta în secolul al XIX-lea*. Gyula, 2000.; Botis, Teodor: *Monografia familiei Mocioni*, Bukarest, 1939.; Papp Izabella: *Görög kereskedők a Jászkunságban. Kétszáz év dokumentumaiból*. Szolnok, 2004.; Petri Edit: *A görögök közvetítő kereskedelme a 17–19. századi Magyarországon*. Századok, 130. évf. (1996) 1. sz. 69–104.; Darkó Jenő: *Görögkeleti egyházszervezet és a népesség a 18. században Magyarországon. (Egy összeírás tanulságai)*. In: Rendi társadalom – polgári társadalom 1. Szerk. Á. Varga László. Salgótarján, 1987. 153–166.; Bur Márta: *A balkáni kereskedők és a magyar borkivitel*. Történelmi Szemle, 21. évf. (1978) 2. sz. 281–313.; Füves Ödön számtalan munkája, melyeket nagyrészt az Antik Tanulmányokban publikált, néhány ezek közül: Füves Ödön: *Az osztrák levéltárak görög anyagának magyar vonatkozásai*. Antik Tanulmányok. 9. évf. (1962) 3-4. sz. 228–231.;

néhányban fordul elő a vizsgált személy vagy valamelyik családtagja. Füves Ödön megemlíti a pesti háztulajdonosokról szóló tanulmányában, hogy 1780-tól rövid ideig „Manduka-Horváth Mihály” Lipót utcai háztulajdonos volt.¹³ Szintén Füstől tudhatjuk meg, hogy 1788-ban, amikor a pesti görögök és makedo-vlachok a szerbektől elválva önálló egyházközséget szerettek volna alapítani, a beadványt többek között „Michael Manduka” is aláírta. További fontos adatokra bukkanhatunk két román nyelvű munkában, az egyik Teodor Botis 1939-ben kiadott műve, melyből kiderül, hogy Horváth Mihály 1779-ben házasságot kötött Pest egyik legjelentősebb görög kereskedőjének, Mocsonyi Mihálynak a lányával, Máriával,¹⁴ illetve ő publikálta Horváth halálának dátumát is: 1802. március 14.¹⁵ A történeti irodalomban tovább kutatva Berényi Mária román nyelvű kötetében bukkantam a családra és Horváth üzlettársára, Moszka Naumra vonatkozóan néhány releváns információra. Fontos például, hogy ebben a munkában Berényi közli egy görög nyelvű hitközségi dokumentum átiratát, amelyben a pesti templomban vagy annak kertjében eltemetett személyek neveit sorolja fel.¹⁶

A felsorolt általánosabb és kifejezettebb a Horváth családra vonatkozóan is adatokat tartalmazó szakmunkák alapján kevésbé tisztázható, hogyan tehetett szert a vizsgált gyöngyösi kereskedő a magyarországi ortodox kalmárok közül főnemesi címre, így kutatásomat ki kellett terjesztenem a levéltári források lehető legteljesebb körére.

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában a Helytartótanács iratai között megtalálhatók a török alattvalókra vonatkozó összeírások, amelyek között rábukkantam a vizsgált személyre, illetve az iratok alapján sikerült, bár csak viszonylag szűk körben, a rokonait is összegyűjtenem.¹⁷ Budapest Főváros Levéltárában fellelhető a polgárjogot nyert személyek listája, amelyet a Hungaricana digitális felületéről értem el, és „Manduka Michael”

Füves Ödön: *Statistikai adatok Pest és Buda 1687–1848 közt polgárjogot nyert görög származású lakosairól*. Antik Tanulmányok, 10. évf. (1963). 3-4. sz. 235–238.; Füves Ödön: *Görögök a Duna-Tisza közén*. Antik tanulmányok, 13. évf. (1966) 1. sz. 92–98.; Füves Ödön: *Pesti görög háztulajdonosok*. Antik Tanulmányok, 17. évf. (1970) 1. sz. 49–54.; Füves Ödön: *Görögök Zala megyében*. A nagykanizsai Thúry György Múzeum jubileumi évkönyve. Pécs, 1972. 291–301.

¹³ Füves: *Pesti görög háztulajdonosok*, 52.

¹⁴ A nemesi oklevélből is tudható, hogy felesége Mocsonyi Mária volt, Botis azonban közli a házasságkötés dátumát is. MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 55. köt. 715–718.; Botis: *Monografia familiei Mocioni*, 21.

¹⁵ Botis: *Monografia familiei Mocioni*, 21. A halálával kapcsolatos értesüléseit valószínűleg a Mocsonyi családhoz kapcsolódó iratanyagból nyerte Teodor Botis, azonban annak ellenére, hogy két helyen is megemlíti Horváth Mihály halálának a dátumát, valójában egyik helyen sem hivatkozza pontosan a közölt adat forrását. Némileg árnyalja a képet, hogy a Ráday Levéltárban megőrzött, roppant töredékes anyagban az első dokumentum, amelyben egyértelműen néhaiként emlegetik, a szücsi birtokának 1811-ben készült felmérése. Érdemes még észrevennünk, hogy Horváth Mihály magyar bárói címe birtokában 1794 után megjelenhetett a *diétákon*, az országgyűlési naplókban pedig az 1796-os, 1802-es, 1805-ös és 1807-es országgyűlésen a távollévő főrendek között találhatunk is egy B. Horváth Mihályt, aki előbb Tóth Ferencet, majd Benitzky Pált, végül az utolsó kettőre Thúróczy Józsefet küldte maga helyett. Vö. *Diarium Comitiorum Regni Hungariae*. Pozsony, 1796. XXVI.; *Diarium Comitiorum Regni Hungariae*. Pozsony, 1802. XVIII.; *Diarium Comitiorum Regni Hungariae*. Pozsony, 1805. XXII.; *Diarium Comitiorum Regni Hungariae*. Pest, 1807. XXVI. Ugyanakkor több Horváth család is rendelkezett ekkorra bárói ággal, így nem lehetünk benne biztosak, hogy az országgyűlési *diariumok*ban a vizsgált személyről emlékeztek meg. Vö. Nagy Iván: *Magyarország családai*. Pest, 1863. 4. köt. 141–173.

¹⁶ Berényi: *Cultur româneasc la Budapesta...*, 135.

¹⁷ MNL OL C 42 Fascikulus 2. – A Helytartótanács levéltára – Acta Miscellanea (Vegyes iratok)

néven meg is találtam a vizsgált személyt.¹⁸ Bár próbálkoztam több egyházi és megyei levéltárban is a témámra vonatkozó iratokra bukkanni, eddig nem jártam sikerrel.¹⁹

Munkámat némi szerencse is kísérte, így sikerült rálelnem egy köszönetnyilvánító levélre, melyet II. Lipót állított ki Horváth Mihály részére 1790-ben.²⁰ Az irat különlegességét az adja, hogy a millenniumi ünnepségre készülődve Károlyi Árpád bécsi levéltáros kiválogatott egy sor dokumentumot, amelyek segítségével azt kívánta bemutatni, hogy a magyar nemzet mennyit tett a Habsburg Birodalomért. Mivel Horváth Mihály 1000 mérő zabot ingyen szállított a hadsereg számára II. József török háborúi idején,²¹ az erre vonatkozó uralkodói köszönetnyilvánítást is kiemelésre érdemesnek tekintette, annak ellenére, hogy Horváth Mihály kevéssé nevezhető a magyar *natio* tipikus képviselőjének. Az ünnepség után a kiemelt anyagot egyben kezelték, vagyis nem tették vissza az idézett levelet a 18. század végi iratok közé, eredeti helyére.²² Ha az utóbbi időkben nem lépett volna jelentősen előre a digitális katalógusokon keresztül elérhető állagok mennyisége, valószínűleg soha nem talállok rá erre az egyetlen lapból álló iratra.

Hasonló szerencsével bukkantam rá egy a Ráday Levéltárban őrzött forráscsoportra. Ennek az intézménynek természetesen nem feladata görög kereskedőkre vonatkozó állagok kezelése, azonban egy különös anomáliának köszönhetően mégis itt lelhető fel az eddig megtalált legtöbb irat Horváth Mihályra vonatkozóan. A Dunamelléki Református Egyházkerület levéltárában a Budai Ágensis Levéltár (*Archivum Agentiale*) anyagai közé a görög kereskedők tevékenységére vonatkozó több, eddig még teljességgel fel nem dolgozott irat került be. Az ágensek működése kapcsán keletkezett anyagoknak elméletileg a református és evangélikus

¹⁸ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL): Buda és Pest polgárai 1686–1848. (Adatbázis) <http://archives.hungaricana.hu/hu/archontologia/9372/?query=SZO%3D%28manduka%29> (letöltés: 2016. ápr. 12.) A polgárjogot 1780. szeptember 9-én nyerte Manduka Michael néven, ugyanakkor az adatlapján feltüntették azt is, hogy családnevét másként, Horváthként is használta, Gyöngyösről származott és kereskedelemmel foglalkozott.

¹⁹ A magyarországi ortodox egyház csak a 18. században volt egységes, így a 19. századtól a szétváló egyházszervezet (szerb és román), illetve a tovább osztódó egyházmegyék és egyházközségek iratainak egy része a Magyar Nemzeti Levéltárba került, a többihez pedig megfelelő mutatók és kutatószolgálat hiányában nem nagyon lehet hozzájutni. A vármegyei görögségre vonatkozó anyagok nagy része szintén a Magyar Nemzeti Levéltárban érhető el.

²⁰ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof und Staatsarchiv (a továbbiakban: OeStA/HHStA) Ungarische Akten 427-86. 229. 1790. június 10. A bécsi levéltárban talált forrás a köszönetnyilvánító levél fogalmazványja.

²¹ OeStA/HHStA Ungarische Akten 427-86. 229. 1790. június 10. Első megközelítésben szokatlanak tűnhet, hogy a Habsburg uralkodó egy gyöngyösi kereskedőnek külön levélben mond köszönetet szolgálataiért. Hogyan juthatott Lipót tudomására Horváth Mihály hadiszállítói tevékenysége? Erről a levélben a következőket olvashatjuk: *Lieber Kaufmann Horvath! Mein Hof und Staats Kanzler fürst von Kaunitz Dietberg hat mir ihre Zuschriften von 5ten dieses vorgelegt. (Az átírásban nyújtott segítségért köszönet Magyar Attilának.)* Tehát – nem meglepő módon – Kaunitz kancellár lehetett az összekötő kapocs Horváth Mihály és Lipót között, azonban hogy pontosan miért érezte szükségét Kaunitz, hogy tájékoztassa a császárt Horváth nagylelkűségéről, és továbbítsa felé a görög kereskedő „Zuschriftjét”, továbbra sem tudható. Bár elképzelhető, hogy a nemesi címével kapcsolatos beadványról van szó, amelynek egyik csatolt dokumentumában konkrétan megjelenik az 1000 mérő zab ellenszolgáltatás nélküli szállítása. (A beadvány azonban hivatalosan csak 1791-ben érkezett meg a Kancelláriára. MNL A 39 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Acta generalia – 1791 – N°. 5598. 2. és 13.) A köszönetnyilvánító levél után négy évvel a későbbi bárói diplomában ismét konkrétan megjelenik ez az adat. (MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 58. köt. 94.) Így a levél, bár furcsának hat, hiteles forrásnak tekinthető.

²² Fazekas István szíves közlése.

egyházak Helytartótanácsnál, illetve az Udvari Kancelláriánál elintézésre kerülő ügyeihez kellene kapcsolódniuk, mivel a két felekezet fizetéssel és a hatóságok által kiállított működési engedéllyel rendelkező „lobbistaként” alkalmazta ezeket a jogászokat az említett központi hivatalok mellett. Fő feladataik közé tartozott mindennemű egyházak által kezdeményezett ügy betérjesztése, a vallásügyi tervezetek figyelemmel követése, a döntéshozók – akár anyagi eszközökkel is történő – esetleges megnyerése.²³ A vallási ügyvivők, vagyis az ágensek intézménye valószínűleg valamikor az 1700-as évek elején épült ki, az első ismert ágense az erdélyi protestánsoké volt 1713-ban, majd a magyarországi reformátusok is kijelöltek 2-2 személyt a Kancellária és a frissen felállított Helytartótanács mellé.²⁴ Elméletileg nem volt szokatlan, hogy az egyik felekezet igénybe vette a másik egyház ágensét abban az esetben, ha nekik éppen nem sikerült még megfelelő személyt találniuk az elhalálozott alkalmazottjuk helyére, azonban ez Zoványi Jenő szerint csak a protestáns felekezetek között működött, arról nem tesz említést, hogy ortodoxok számára is nyitva állt ez a lehetőség.²⁵

A 18. századi görögökre vonatkozó feldolgozásokat átnézve Bihari József egy 1958-as írásában bukktantam egy forrásközlésre, amely megadhatja a választ arra, hogyan kerültek a protestáns ágensek hagyatéki anyagába ortodoxokra vonatkozó források. Bihari alapvetően az egri ortodoxok és gróf Eszterházy Károly egri püspök konfliktusára koncentrált, amely több más tényező mellett főként azért alakult ki, mert a görögkeletiek szerették volna elérni, hogy a 17. században épült romos templomukat felújíthassák vagy újat építhessenek, ezt azonban Eszterházy saját székhelyén kevéssé volt hajlandó tolerálni, így minden eszközzel gátolta a görögök törekvéseit.²⁶

Az ügy pontos kimenetele jelenleg nem annyira lényeges, mint a tanulmány végén közölt levél, amelyet Putnik Mózes karlócai metropolita küldött egri híveinek 1784-ben. Üzenetének lényege az, hogy az új és tágabb templomra vonatkozó beadványt Droszdik ágens úrral adják be, aki levelet írt nemrég a metropolitának, melyben jelezte, hogy az ügy elindításával mindenképpen meg akarja várni, hogy visszatérjen a császár, utána viszont igyekszik majd sürgetni a probléma megoldását.²⁷ Zoványi Jenő művében a nevezett Droszdik ágens Drozdikként található meg, pontosabban Drozdik Jánusként, aki 1760 körül kezdte meg munkáját a Kancellária mellett, amelyet egészen 1790-ig folytatott.²⁸ Szintén Zoványitól tudhatjuk, hogy bár az engedélyt az ágensek működésére a Kancellária adta, javadalmukba az egyház iktatta be őket,²⁹ így tehát az evangélikus egyház által folyósított fizetésből élt Drozdik. De akkor miért segített az ortodoxoknak? A válasz valószínűleg egyszerű, bár az 1730-as években több konvent is meglehetősen magas fizetést hagyott jóvá a vallási ügyvivők számára azt nagyrészt csak késve kapták meg, ráadásul a Helytartótanács 1728-ban megtiltotta a protestánsoknak, hogy gyűjtést rendezzenek a központi hivatalok mellett dolgozó alkalmazottaik számára,³⁰ így jól jött az a pótlólagos bevétel, amelyet az ortodoxok valószínűleg szívesen kifizettek a profi „lobbistáknak”. A Horváth Mihályhoz kapcsolódó peres anyag, mely

²³ Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeli lexikon*. Budapest, 1977. 15.

²⁴ Zoványi Jenő: *Ágensválasztás 1762–1763-ban*. *Protestáns Szemle*, 26. évf. (1914) 2. sz. 79.

²⁵ Zoványi: *Ágensválasztás 1762–1763-ban*, 80.

²⁶ Bihari József: *Fejezetek az egri szerbek és görögök történetéből*. Az Egeri Pedagógiai Főiskola Évkönyve, 1958. Eger. Különlenyomat. 1-2.

²⁷ Bihari: *Fejezetek az egri szerbek és görögök történetéből*, 7.

²⁸ Zoványi: *Magyarországi protestáns egyháztörténeli lexikon*, 16.

²⁹ Zoványi: *Ágensválasztás 1762–1763-ban*, 91.

³⁰ Zoványi: *Magyarországi protestáns egyháztörténeli lexikon*, 15.

üzlettársa, Moszka Naum 1800-as³¹ és saját 1802-es halála³² utáni elszámolási viták kapcsán keletkezett, valószínűleg hasonló módon kerülhetett a protestáns felekezetek valamelyikének ágenséhez.

Mielőtt azonban a fent idézett művek és források alapján bemutatnám Horváth Mihály életének lényegesebb állomásait, röviden szeretném felvázolni azt a társadalmi, gazdasági és jogi környezetet, amelyben Horváthnak érvényesülnie kellett.

Görög kereskedők helyzete a feudális Magyarországon

Szembe kell néznünk azzal a problémával, hogy a 18. században összefoglalóan görögöknek nevezett személyek egyáltalán nem alkottak homogén csoportot. Petri Edit megjegyzi, hogy a központi kormányzati szervek minden olyan adó- és vámalanyt idesoroltak, akik görögkeletiek voltak és/vagy görögül beszéltek,³³ ezenkívül összefoglalóan általában török alattvalókként találhatjuk meg őket a levéltári anyagokban.³⁴ Petri szerint a következő népekre használták a „görög kereskedő” kifejezést: rácok, bosnyákok, bolgárok, monastiri albánok, kutzo-oláhok vagy cincárok, macedóniai és drinápolyvidéki görögök, havasalföldi oláhok, moldovánok, örmények, török zsidók. Szerinte helyesebb lenne csak azokat tekinteni görög kereskedőknek, akik a görögkeleti egyházhoz tartoztak, és nem szláv, hanem görög nyelven beszéltek.³⁵ A Magyarországra érkező görög kereskedők az itt felsoroltak közül nagyrészt nyugat-macedóniai cincárok vagy másként makedo-vlachok voltak, akik többnyire a nyugat-macedóniai Moschopolisból, Kozaniból vagy Janinából jöttek.³⁶ Sokan családi kapcsolataik révén továbbra is kötődtek a kibocsátó városokhoz, így például a moschoplisi Szent Miklós templomban magyar népviseletbe öltözött kereskedők képével díszítették a falat.³⁷

A Balkánról a Habsburg Birodalomba érkező kereskedők helyzetét és gazdasági lehetőségeiket alapvetően meghatározta az 1718-as pozsareváci békerendszer, amely kapcsán a bécsi udvar valószínűleg úgy gondolta, hogy itt a lehetőség, hogy katonai sikereiket kihasználva rákényszerítsék a törököket arra, hogy a Habsburg Birodalom kereskedői számára roppant előnyös egyezséget kössenek. Ennek szellemében a kereskedelmi kapcsolatokat rendező megegyezés 3. cikkelyében rögzítették, hogy mind a Habsburg, mind pedig a török alattvalóknak csak egyszer kell áruik után egy meglehetősen kedvező, 3%-os vámot fizetniük, mégpedig az oszmán határ átlépésekor. Minden más vám és taksa alól mentesültek mindkét birodalom alattvalói.³⁸

Ebből a szempontból tehát fontos kérdés volt az, hogy meddig tudták megőrizni a görög kereskedők török alattvalói státuszukat. Érdeemes észrevennünk, hogy a Habsburg-udvar számára a pozsareváci béke kapcsán megkötött kereskedelmi szerződés valószínűleg a 18. századi történelem egyik legnagyobb gazdaságpolitikai baklövése volt. A szerződés pontjaiból kitűnik, hogy a 3%-os kedvezményes vám kivételével³⁹ a többi kereskedelmi jellegű

³¹ Berényi: *Cultur românească la Budapesta*, 135.

³² Botis: *Monografia familiei Mocioni*, 21.

³³ Petri: *A görögök közvetítő kereskedelme*, 69.

³⁴ Bácskai Vera: *A görög kereskedők szerepe a főváros polgárosodásában*. Budapesti Negyed, 14. évf. (2006) 54. sz. 9.

³⁵ Petri: *A görögök közvetítő kereskedelme*, 70.

³⁶ Petri: *A görögök közvetítő kereskedelme*, 72.

³⁷ Petri: *A görögök közvetítő kereskedelme*, 74.

³⁸ Füves: *Görögök a Duna–Tisza közén*, 93.

³⁹ 1740-ben 5%-ra emelték. Eckhart Ferenc: *Kereskedelmünk közvetítői a XVIII. században*. Századok, 52. évf. (1918) 7-8. sz. 361.

cikkely elsősorban a Habsburg oldalról érkezőknek kedvezett. A 7. cikkely például minden oszmán kikötőt megnyitott az osztrák kereskedők előtt, a 14. cikkely pedig előírta, hogy a törökök kötelesek megóvni a Habsburg Birodalom kereskedőit az Oszmán Birodalom területén tevékenykedő zsidó kereskedőktől.⁴⁰

A balkáni kereskedők számára ez volt a *big business*, ebben az időben kezdett hanyatlani a velencei görög közösség, mivel tagjai sorra költöztek át a nagyobb hasznot ígérő Habsburg piacok közelébe.⁴¹ A stratégia egyszerű volt: A család egy-két tagja Magyarországra jött, és ketten-hárman társulva egy-egy kompániát hoztak létre, amely jogképes vállalkozásnak számított, így a hatóságoktól, például a városi tanácsoktól a kompánia részére tudtak kiváltságokat szerezni.⁴² Nehezebben megfogható társulás volt a *consocietas*, amelynek a lényege az volt, hogy több különböző állampolgárságú kereskedő, sokszor családtag állt össze, így tovább növelték hatékonyságukat, hiszen ha például az igen népszerű iparcikkeket előállító valamelyik szársországi városba egy szárs alattvalónak számító üzlettársat ültettek, az árubeszerzés menete könnyebbé vált a Magyarországon tevékenykedő *consocietas* tag számára.⁴³

Nem volt persze mindig konfliktusmentes a kapcsolat az előnyeikkel visszaélő kereskedők és az őket körülvevő magyarországi társadalom között. Mivel rendszeresen előfordult, hogy tranzitkereskedelem helyett a pozsareváci béke rendelkezéseivel ellentétben a Szászországban vagy másutt, „vámkülföldön” beszerzett iparcikkeket Magyarországra behozva azt hazudták, hogy viszik tovább az Oszmán Birodalomba, majd eladták Magyarországon, valamint itt beszerzett árukat értékesítettek török áruként, a konkurens kereskedők és a harmincadosok újra és újra panaszt emeltek ellenük az udvarnál.⁴⁴

Kialakult tehát egy versenyhelyzet, amelyben a bécsi udvar újra és újra a görögök adminisztratív korlátozását fontolgatta,⁴⁵ azonban egészen az 1768–1774-es orosz–török háborúig Bécsnek fontos volt a jó viszony fenntartása a Habsburgok európai konfliktusai kapcsán többnyire semleges álláspontot képviselő, tehát gyakorlatilag Bécszet támogató Portával.⁴⁶ A török alattvalók számára ideális jogi és így megfelelő gazdasági környezet egészen 1774-ig fennmaradt, ekkor azonban a katonailag megerősödő és az oroszokkal is egyre jobb viszonyt ápoló Habsburg Birodalom szakított korábbi toleráns politikájával, és kötelezően előírta minden török alattvaló számára a hűségeskü letételét, valamint egész családjuk Magyarországra költöztetését, ha továbbra is itt szeretnének kereskedni.⁴⁷

⁴⁰ Lanier, Amelie: *Az osztrák kereskedelempolitika és a görögök*. Budapesti Negyed, 14. évf. (2006) 54. sz. 55.

⁴¹ Füves: *Az osztrák levéltárak görög anyagának magyar vonatkozásai*, 229.

⁴² Petri: *A görögök közvetítő kereskedelme*, 97.

⁴³ Petri: *A görögök közvetítő kereskedelme*, 86.

⁴⁴ Petri: *A görögök közvetítő kereskedelme*, 92.

⁴⁵ A következő években vezettek be valamilyen korlátozást a görög kereskedőkkel szemben, többnyire sikertelenül: 1725, 1730, 1732, 1740, 1769, 1772. Papp Izabella: *Görög kereskedők a Jászkunságban. Kétszáz év dokumentumaiból*. Szolnok, 2004. 19.; Petri: *A görögök közvetítő kereskedelme*, 78.; Füves: *Görögök Zala megyében*, 291.

⁴⁶ Petri: *A görögök közvetítő kereskedelme*, 84.

⁴⁷ Bácskai: *Vállalkozók előfutárai*, 8. Persze sokan próbáltak kibújni a hűségeskü alól, volt, aki például arra hivatkozott, hogy nem találja a feleségét a Balkánon, vagy a törökök nem engedik ki, vagy rossz az idő az utazáshoz. Füves: *Görögök a Duna–Tisza közén*, 97. Az 1774-es hűségeskü rendelet után 1787-ben elrendelte a Helytartótanács, hogy minden legalább tíz éve Magyarországon tartózkodó személyt magyar állampolgárnak kell tekinteni. Felhő Ibolya – Vörös Antal: *A Helytartótanácsi Levéltár*. Budapest, 1961. 176.

A 18. század végi folyamatokkal kapcsolatban általában egyetértenek a történészek abban, hogy az 1774-es rendelkezés fordulópontot jelentett,⁴⁸ amely után sorban települtek le a görög kereskedők Magyarországon, letették a hűségesküt, ingatlant vásároltak valamelyik kereskedelmi központnak számító városban, ezzel párhuzamosan pedig polgárjogot nyertek ezeken a településeken. Végül a legjelentősebb családok igyekeztek elérni a feudális-rendi keretek között a teljes jogképességet, illetve a nagyobb társadalmi presztízst jelentő nemesi címet. Ennek megszerzése után az első generációs görög nemesek még többnyire folytatták a kereskedést, utódaik viszont a családi tőke, illetve a kulturális, többnyire vallási hagyományok megőrzésére továbbra is nagy hangsúlyt fektetve, inkább már házbérletből, újonnan vásárolt vagy zálogjogon bírt birtokaik bevételeiből éltek.⁴⁹ A hűségeskü rendelet után az asszimiláció felgyorsult,⁵⁰ a kiváltságos helyzetű görög kereskedők helyét pedig II. József uralkodásától kezdve egyre inkább zsidó kereskedők vették át.⁵¹

Horváth Mihály felemelkedése

Horváth Mihályról nem tudjuk, hogy rokonaival érkezett-e Magyarországra, vagy már itt született. A rendelkezésre álló forrásokban rendszerint gyöngyösi illetőségű kereskedőként szerepelt.⁵² Azt viszont tudjuk, hogy apját,⁵³ Horváth Antalt és annak testvérét, Jánost a

⁴⁸ Bácskai: *Vállalkozók előfutárai*, 8.; Eckhart: *Kereskedelmünk közvetítői a XVIII. században*, 383.; Füves: *Statistikai adatok Pest és Buda 1687–1848 közt polgárjogot nyert görög származású lakosairól*, 235.

⁴⁹ Bácskai: *Vállalkozók előfutárai*, 127.

⁵⁰ Eckhart: *Kereskedelmünk közvetítői a XVIII. században*, 383.

⁵¹ Bácskai: *A görög kereskedők szerepe a főváros polgárosodásában*, 14. Az osztrák történész Amelie Lanier szerint a magyar történészek félreértik a hűségeskü rendelet hatását, és valójában a zsidó kereskedők II. József alatti előnybe kerülése, illetve a tengerentúli olcsó posztó által okozott versenyhelyzet miatt változott meg a görögök stratégiája. Amelie: *Az osztrák kereskedelempolitika és a görögök*, 60.

⁵² OeStA/HHStA Ungarische Akten 427-86. 229. 1790. június 10.; BFL Buda és Pest polgárai 1686–1848. (Adatbázis) [http://archives.hungaricana.hu/hu/archontologia/9372/?query=SZO%3D%28manduka%29;MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 58. köt. 92–101.; MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 55. köt. 715–718.](http://archives.hungaricana.hu/hu/archontologia/9372/?query=SZO%3D%28manduka%29;MNL%20OL%20A%2057-Magyar%20Kancellariai%20Levelt%C3%A1r-Libri%20regii-58.kot.92-101.;MNL%20OL%20A%2057-Magyar%20Kancellariai%20Levelt%C3%A1r-Libri%20regii-55.kot.715-718)

⁵³ MNL OL C 42 Fasc. 2. Nr. 8. 82. ikt. 1779. november. 29. Pest város tanácsának vizsgálata a Szatmár vármegyéből származó görög kereskedők lakhelyével kapcsolatban. Rokonai azonosítása összetett feladat volt. Szatmár vármegyéhez és konkrétan Horváth Antalhoz a következők miatt kapcsolható: A nemesi és a bárói diplomából is tudható, hogy Mihály gyöngyösi kereskedő volt, azonban feltételezett apját, Horváth Antalt 1755-ben Szatmár vármegyében írták össze a megye egyetlen török alattvalójaként. (MNL OL C 42. Fasc. 2. Nr. 8. 1755. március 1. A Helytartótanács összesítő táblázata a török alattvalókra vonatkozó összeírásról. B melléklet.) A közöttük fennálló rokon kapcsolatáról a Helytartótanács egy 1778. február 26-án kiállított dokumentuma tanúskodik, melyben elrendelik Horváth Mihály gyöngyösi kereskedő hűségesküjének vizsgálatát. A forrásból egyértelműen kiderül, hogy Mihály anyjával együtt költözött át a Szatmár vármegyei Nagykárolyból, ahol 1774-ben Szuhányi László alispán előtt letette a hűségesküt, erről azonban írásos dokumentuma nem volt. (MNL OL C 42 Fasc. 2. Nr. 8. 1778. február 26. Heves és Külső-Szolnok vármegye vizsgálata a Szatmár vármegyéből elköltözött Horváth Mihály hűségesküjével kapcsolatban.) A következő évben, 1779. november 29-én Pesten kelt dokumentumban a Helytartótanács Horváth alias Manduka Mihály és anyja, özvegy Horváth Antalné vagyonát vizsgálja. (MNL OL C 42 Fasc. 2. Nr. 8. 82. ikt. 1779. november. 29. Pest város tanácsának vizsgálata a Szatmár vármegyéből származó görög kereskedők lakhelyével kapcsolatban.) Az ügy folytatásaként egy 1779. december 1-jén készült jelentésben a pesti városi tanács – valószínűleg az 1780-ban elnyert polgárjoghoz kapcsolódó vizsgálatban – Horváth Mihály anyját Horváth alias Manduka Antal özvegyeként említik. (MNL OL C 42 Fasc. 2. Nr.

török alattvalókra vonatkozó 1754-es összeírás szerint Nagykárolyban, illetve Nagybányán jegyezték fel, hozzátéve, hogy együtt jöttek Macedóniából tizennégy évvel az összeírás előtt, János a felméréskor harminc éves volt, valószínűleg Antal is akörüli lehetett.⁵⁴ Ugyanitt szerepel Horváth Demeter is, aki viszont ekkor még nem települt le Magyarországon. Feljegyzésekből kiderül, hogy Antal az egri kompánia tagja volt.⁵⁵ Ezeket az információkat megerősíteni látszik a Helytartótanács számára szintén 1754-ben készített vizsgálati anyag, ugyanis itt is feltüntetik Horváth Antalt. Továbbá az is kiderül az üzleti tevékenységükről, hogy hárman együtt kereskedtek török árukkal Szatmár és Heves és Külső-Szolnok vármegyékben.⁵⁶

Milyen következtetést vonhatunk le az eddig ismertetett adatokból? Egyrészt a Horváth testvérek egyértelműen a pozsareváci béke kapcsán kialakult kedvező helyzetet kihasználó jöttek Magyarországra onnan, ahonnan a legtöbb ide érkező balkáni kereskedő, Macedóniából.⁵⁷ További tipikus elem, hogy a különböző családtagok nem egy helyen települtek le, hanem különböző kereskedelmi csomópontokban, s voltak olyan rokonaik, akik továbbra sem rendelkeztek Magyarországon feljegyezhető székhellyel. Jelen esetben Demeter az, aki valószínűleg Macedóniában maradt, és csak az általában májusban induló karavánokkal hozhatta el az árut testvéreinek.⁵⁸

Érdeemes azonban észrevennünk, hogy bár a görög kereskedők nagyrészt a Dunától keletre települtek le,⁵⁹ nem éppen Nagykároly vagy Nagybánya tűnik a leginkább nyüzsgő kereskedelmi csomópontnak. A legnépszerűbb célpontok közé tartozott például Tokaj, ahol a balkáni kereskedők az első kereskedőkompániájukat alapították 1667-ben,⁶⁰ és ahol az Orosz Borvásárló Bizottság is működött a 18. század folyamán, jelentős hasznot hozva azoknak, akik rajtuk keresztül értékesíthették portekájukat a cári udvar számára.⁶¹ Fontos városnak számított Miskolc is, ahol a később nagy karriert befutó Derra családnak is volt ingatlanulajdona és üzleti érdekeltsége,⁶² és ahol 1769-ben 88 görög kereskedő működött.⁶³ De a Horváth testvérek által választott városokról, sőt egész Szatmár vármegyéről alig esik szó a görögökkel foglalkozó szakirodalomban, egyedül egy Darkó Jenő által feldolgozott 1785-ös

8. 82. ikt. 1779. december 1. Pest város tanácsának vizsgálata a Szatmár vármegyéből származó görög kereskedők lakhelyével kapcsolatban.) Ezekből a dokumentumokból feltételezhető, hogy Mihály eredetileg Szatmár vármegyében élt, apját Antalnak hívták, egy 1754. szeptember 10-én készült összeírásból pedig az is kiderül, hogy apja két testvérrel, Jánossal és Demeterrel kereskedik Szatmár, illetve Heves és Külső-Szolnok vármegyékben, így a rangemelt személy hevesi kötődésének alapja is nyilvánvalónak tűnik, illetve megtudhattuk két nagybátyja nevét. (MNL OL C 42 Fasc 2. Nr. 8. 1754. szeptember 10. Heves és Külső-Szolnok vármegye vizsgálata a Horváthnak nevezett görögök kereskedelmi tevékenységével kapcsolatban.)

⁵⁴ MNL OL C 42 Fasc 2. Nr. 8. 1754. szeptember 4. Nagybánya jelentése a Helytartótanácsnak Horváth János kereskedelmi tevékenységével kapcsolatban.

⁵⁵ MNL OL C 42 Fasc 2. Nr. 8. 1754. szeptember 4. Nagybánya jelentése a Helytartótanácsnak Horváth János kereskedelmi tevékenységével kapcsolatban.

⁵⁶ MNL OL C 42 Fasc 2. Nr. 8. 1754. szeptember 10. Heves és Külső-Szolnok vármegye vizsgálata a Horváthnak nevezett görögök kereskedelmi tevékenységével kapcsolatban.

⁵⁷ Petri: *A görögök közvetítő kereskedelme*, 71.

⁵⁸ Petri: *A görögök közvetítő kereskedelme*, 72.

⁵⁹ Seirinidou, Vasso: *Görög Diaszpóra a Habsburg Monarchiában. (17–19. század)*. Budapesti Negyed, 14. évf. (2006) 54. szám. 65.

⁶⁰ Sasvári László: *Az ikonosztáz vonzásában*. Budapest, 2002. 59.

⁶¹ Sasvári László: *Keleti keresztények Magyarországon*. Budapest, 2005. 31.

⁶² Sasvári László – Diószegi György: *A pest-budai görögök*. Budapest, 2010. 39.

⁶³ Bur: *A balkáni kereskedők és a magyar borkivitel*, 293.

összeírás kapcsán tudhatjuk meg, hogy mindössze 15 görögök lakta ház található ekkor a megye területén.⁶⁴

A görög kereskedők magyarországi működésével foglalkozó Vasso Seirinidou azonban felhívja a figyelmünket arra, hogy a görögök nemcsak a legforgalmasabb városokba igyekeztek, hanem olyan helyekre is, ahonnan a korábbi kereskedőknek a háborúk miatt el kellett menekülniük, így eltűnt a konkurencia. Az ide érkező török alattvalók rendszerint megállapodtak a hivatalos szervekkel és a helyi földesurakkal, hogy az értékesebb termékek, vagyis Északkelet-Magyarországon általában a borkereskedés jogát megadják a kompániájuknak, így gyakorlatilag egy-egy kihelyezett kereskedelmi telepet létrehozva például az általam is vizsgált területen.⁶⁵

Valószínűleg erről a stratégiáról lehetett szó Horváth Antalék esetében is, hiszen az 1754–1755-ös összeírás összesítő táblázatából kiderül, hogy rajtuk kívül nem élt görög kereskedőcsalád Szatmár vármegyében.⁶⁶ Hasonló lehetett a helyzet Gömörben, ahol csak két kereskedőt számláltak össze, illetve Hontban, ahol csak egyet.⁶⁷ Ezekben a vármegyékben a legnagyobb földesurak és így általában a legnagyobb agrártermelők védelmet nyújtottak a terményeiket és mezőgazdasági termékeiket értékesítő kereskedőknek akár a városokkal vagy a megyével szemben is,⁶⁸ így a Horváth család valószínűleg védett környezetben prosperálhatott.⁶⁹

Az eddig leírtak alapján tehát erősen valószínű, hogy a család borkereskedeleméből alapozta meg vagyonát, mivel feltételezhetően Antal és János értékesítette a Károlyi birtokok bortermelésének egy részét.⁷⁰ Horváth Mihály így feltehetőleg egy jól menő üzleti vállalkozással rendelkező macedóniai származású ortodox kereskedőcsalád tagjaként látta meg a napvilágot. De vajon mikor született? Ezzel kapcsolatban nem rendelkezem pontos adatokkal. A pesti ortodox templom temetőjére vonatkozó, Berényi Mária által feldolgozott anyagok között sajnos nem találtam rá,⁷¹ pedig a sírkövön vagy annak leírásán valószínűleg feltűntették volna, hogy hány évesen halt meg, amiből kiszámítható lenne, hogy mikor született.⁷² Segítségre lehet azonban az 1754–1755-ös összeírás, amelyből kiderül, hogy 1755-ben, amikor számba vették a családtagjait, nem jegyezték fel élő gyermeket Horváth Antal-

⁶⁴ Darkó: *Görögkeleti egyházszervezet és a népesség a 18. században Magyarországon*, 157.

⁶⁵ Seirinidou: *Görög Diaszpóra a Habsburg Monarchiában*, 65.

⁶⁶ MNL OL C 42. Fasc. 2. Nr. 8. 1755. március 1. A Helytartótanács összesítő táblázata a török alattvalókra vonatkozó összeírásról. B melléklet.

⁶⁷ MNL OL C 42. Fasc. 2. Nr. 8. 1755. március 1. A Helytartótanács összesítő táblázata a török alattvalókra vonatkozó összeírásról. B melléklet.

⁶⁸ Petri: *A görögök közvetítő kereskedelme*, 101.

⁶⁹ Különösen igaz lehet ez akkor, ha tudjuk, hogy ebben az időszakban, vagyis a 18. század közepén regenerálódott a jelentős pusztításokat elszenvedett Szatmár vármegye a Károlyiak irányítása alatt, akik terjedelmes kliensi hálózatot tartottak fenn többek között gazdálkodásuk mielőbbi rendbetétele végett. Vö. Pál Judit – Vári András – Stefan Brakensiek: *Herrschaft an der Grenze*. Köln, 2014.

⁷⁰ Horváth Mihály is nagy tételben kereskedett borral, bár az nem derült, ki hogy azt pontosan honnan szerezte be. Ráday Levéltár (a továbbiakban: RL) B/8 Budai Archivum Agentiale Bb 1. csomó. 73.

⁷¹ Berényi: *Cultur româneasc la Budapesta*, 135.

⁷² Vö. Bihari József: *Az egri görög sírfeliratok és könyvek*. In: *Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve*. Szerk.: Bakos József. Eger, 1959. 233–261.; Prosser Pirooska: *Επιτύμβιοι επιγραφαι Ελλήνων εις Ουγγρικά νεκροταφεία / Görögök sírfeliratai a magyarországi temetőkben*. Magyar–Görög Tanulmányok, 19. Budapest, 1942.

nál.⁷³ Ennek alapján valószínűsíthető, hogy Mihály az összeírás után született, bár a görög kereskedők vándorló életmódja miatt ezt inkább csak sejteni lehet.

Egészen az 1770-es évekig eltűnt a látókörünkől a Horváth család, azonban az 1770-es évektől ismét sikerült releváns forrásokra bukkanunk. 1778–1779-ben a Helytartótanács igyekezett nagyobb eréllyel fellépni azokkal szemben, akik nem tudták tanúsítani, hogy az 1774-es rendeletnek megfelelően letették a hűségesküt. Ebből a vizsgálatból derül ki számunkra, hogy Mihály anyjával együtt elköltözött a Szatmár vármegyei Nagykárolyból, és özvegy anyjával együtt Gyöngyösön élt.⁷⁴ Valószínűleg ekkor már ő vitte a boltot apja helyett, bár egy másik, üzleti ügyekkel kapcsolatos iratcsoportból kiderül, hogy nagybátyja, János 1779-ben továbbra is aktívan működött Szatmár vármegyéjében.⁷⁵ A feltárt dokumentumokból megtudhatjuk azt is, hogy Gyöngyösön a kereskedőtársa volt Moszka Antal és Papakosztai János,⁷⁶ közülük a Horváth család hosszú távon a Moszkákkal került szorosabb gazdasági kapcsolatba.

Az idézett Moszka Antallal a Horváth Mihállyal kapcsolatos iratokban nem találkoztam, bár az tudható róla, hogy amikor az 1780-as években Mihály Pesten háztulajdonos volt,⁷⁷ Antal is polgárjogot nyert.⁷⁸ A család egy másik tagja, Moszka Naum viszont rendszeresen előbukkant a Ráday Levéltárban feltárt és alapvetően a Horváth Mihály és Moszka Naum üzleti ügyei folytán az utóbbi halála után kialakult elszámolási vitákhoz kapcsolódó peres anyagban.⁷⁹ De kik is voltak a Moszkák, és hogyan kapcsolódott össze a két család útja?

Moszka Konstantin és Naum testvérek voltak,⁸⁰ és az 1770-es összeírás szerint Moszcholopilsból települhettek át Gyöngyösre 1758-ban,⁸¹ ahol valószínűleg a korábban Horváth Antalnál már tárgyalt borkereskedelem révén kerülhettek kapcsolatba a tanulmányomban

⁷³ MNL OL C 42. Fasc. 2. Nr. 8. 1755. március 1. A Helytartótanács összesítő táblázata a török alattvalókra vonatkozó összeírásról. B melléklet.

⁷⁴ MNL OL C 42 Fasc. 2. Nr. 8. 1778. február 18. és 1778. február 26. Heves és Külső-Szolnok vármegye vizsgálata a Szatmár vármegyéből elköltözött Horváth Mihály hűségesküjével kapcsolatban.

⁷⁵ MNL OL C 42 Fasc. 2. Nr. 8. 82. ikt. 1779. november. 29. Pest város tanácsának vizsgálata a Szatmár vármegyéből származó görög kereskedők lakhelyével kapcsolatban.

⁷⁶ MNL OL C 42 Fasc. 2. Nr. 8. 1778. február 26. Heves és Külső-Szolnok vármegye vizsgálata a Szatmár vármegyéből elköltözött Horváth Mihály hűségesküjével kapcsolatban. Valószínűleg nem vésztette el teljesen a kapcsolatát Nagykárolyval sem, mivel a helytartótanácsi vizsgálat során kikérdezték arról is, hogy tudja-e, hogy hol él Kapitány György, mire ő azt válaszolta, hogy Nagykárolyban. Nagybátyja Horváth János és Kapitány György ekkoriban kereskedelmi kapcsolatban állt egymással. Erről bővebben: MNL OL C 42 Fasc. 2. Nr. 8. 82. ikt. 1779. november-december, Pest város tanácsának vizsgálata a Szatmár vármegyéből származó görög kereskedők lakhelyével kapcsolatban.

⁷⁷ Füves: *Pesti görög háztulajdonosok*, 52.

⁷⁸ Moszka (Moska) Antal 1783-ban pesti polgárjogot nyert.
<http://archives.hungaricana.hu/hu/archontologia/10205/?query=SZO%3D%28moska%29> (letöltés: 2016. ápr. 22.)

⁷⁹ RL B/8 Budai Archivum Agentiale Bb 1. csomó. 59. *báró Horváth Mihálynak és Moszkó Náhumnak Compuctusa eránt tett Promissumok* – 1802. szeptember 2. Pest

⁸⁰ Az 1782. augusztus 30. nemesi oklevelükben testvérekként szerepeltetik őket. MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 58. köt. 657–662. Nemesi címükön kívül mást Nagy Iván sem jegyez fel róluk. Nagy: *Magyarország családai*, 7. köt. 571.

⁸¹ MNL OL C 42 Fasc. 2. Nr. 8. 1770. július 28. A Heves és Külső-Szolnok vármegyében élő török alattvalókra vonatkozó összeírás. Bár az összeírásban Naum nem szerepel, feltételezhető, hogy ő is valamikor 1758 körül jött, csak 1770-ben az összeíráskor valószínűleg éppen úton volt.

vizsgált családdal. Pesti polgárjogukat 1777-ben nyolc forint lefizetése mellett nyerték,⁸² ezek után főként tehetős pesti kereskedőkként említik őket. A Moszka testvéreknek az 1774-es hűségeskü rendelet után a legtöbb görög kereskedőhöz hasonlóan stratégiát kellett váltaniuk, így a vidéki kereskedők valószínűleg egyre inkább pesti nagykereskedőként működtek, amihez sok más göröghöz hasonlóan náluk is hozzátartozott a teljes jogképességet jelentő nemesi cím elnyerése, melyre az ő esetükben 1782-ben került sor.⁸³ Naum a mai Váci utcában, akkori nevén a Lipót utcában vett házat 1783-ban,⁸⁴ amin 1793-ban,⁸⁵ tehát viszonylag gyorsan túlادott, és kereskedelmi tevékenységének fenntartása mellett valószínűleg egyre inkább vidéki birtokai gyarapításával foglalkozott egészen 1800-ban bekövetkezett haláláig.⁸⁶ A Moszka–Horváth pereskedésből kiderül, hogy halála után követeléseit elsősorban özvegye, Zsuppán Julianna megbízottjai kezelték,⁸⁷ aminek az lehet a kézenfekvő oka, hogy fia, Mihály 1791-es halála után⁸⁸ nem maradt fiú örököse. Karrierje a Bácskai Vera által felvázolt ívet követi,⁸⁹ így Moszka Naumot a 18. század második felének tipikus görög kereskedőjeként tarthatjuk számon.

A fentebb leírtak szolgáltatók tehát azt a kontextust, amelybe az általam vizsgált rangemelésben részesült Horváth Mihályt be kellett illeszteni. Annyit már rögzítettem, hogy az 1770-es évek végén gyöngyösi kereskedőként tevékenykedett, azonban az 1774-es hűségeskü rendelet után, legkésőbb 1777-ben neki is le kellett mondani a török állampolgárság nyújtotta előnyökről,⁹⁰ és változtatnia kellett a vámkedvezményre épülő korábbi stratégiáján. Ennek megfelelően ő is Pest felé vette az útját, ahol eddig még nem ismert, hogy pontosan hogyan, de igen előnyös ismeretségre tett szert.

1779-ben ugyanis Horváth Mihály feleségül vette Mocsonyi Máriát,⁹¹ aki abból a Popovics alias Mocsonyi famíliából származott, amely Pest egyik legtehetősebb kereskedőcsaládjának számított a 18. század végén. Vagyonuk a 19. századra egyre inkább jelentős ingatlan portfóliójukból állt, amely még 1881-ben is az egyik legnagyobbak számított az ekkor már egyesült Budapesten, hiszen összesen 17 épülettel bírtak.⁹² A 18. század végén Horváth Mihály apósa, Mocsonyi Mihály 1770-től birtokolt egy házat a Kecskeméti utcában,⁹³ de a család tulajdonában volt még egy ingatlan ugyanebben az utcában, illetve rendelkeztek egygel

⁸² <http://archives.hungaricana.hu/hu/archontologia/10206/?query=SZO%3D%28moska%29> (letöltés: 2016. ápr. 10.)

⁸³ MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 63. köt. 25–29.

⁸⁴ Lásd a térképmellékletet.

⁸⁵ Füves: *Pesti görög háztulajdonosok*, 53.

⁸⁶ Berényi: *Cultur româneasc la Budapesta*, 135.

⁸⁷ RL B/8 Budai Archivum Agentiale Bb 1. csomó. 58.

⁸⁸ Berényi: *Cultur româneasc la Budapesta*, 135.

⁸⁹ Bácskai: *Vállalkozók előfutárai*, 127–140.

⁹⁰ MNL OL C 42 Fasc. 2. Nr. 8. 1778. február 18. Heves és Külső-Szolnok vármegye vizsgálata a Szatmár vármegyéből elköltözött Horváth Mihály hűségesküjével kapcsolatban.

⁹¹ Botis: *Monografia familiei Mocioni*, 21. Horváth Mihály nemesi diplomájában is feltüntették felesége nevét. MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 55. köt. 715–718. Zavaró azonban, hogy a bárói diplomában feleségeként Popovics alias Mocsonyi Katalin szerepel. MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 58. köt. 95. Ez azonban valószínűleg csak elírás lehet abból adódóan, hogy Mária eredetileg több keresztnévet is kaphatott, amelyből itt a Katalint tüntették fel. Bár Máriának valóban volt egy Katalin nevű testvére, az ő férje azonban Diamandi Pelenga volt. Botis: *Monografia familiei Mocioni*, 18.

⁹² Füves: *Pesti görög háztulajdonosok*, 51.

⁹³ Lásd a térképmellékletet.

a Lipót és a Vízikapu utcában is.⁹⁴ A família ráadásul 1783-ban nemesi címet nyert,⁹⁵ így kijelenthető, hogy nemcsak a leggazdagabb, hanem a legelőkelőbb kereskedőcsaládok közé is tartozhattak Pesten.

Horváth Mihály házasságával kapcsolatban érdemes még két tényezőre rámutatnunk. Egyrészt valószínűleg a Mocsonyi Máriával érkezett hozományból vette meg a Lipót utcai házat,⁹⁶ amelyet özvegy Brezovain Julianna adott el neki 7000 forintért 1780. szeptember 7-én.⁹⁷ A Lipót utcában lehetett kapni 350 forintért is házat, de érhetett egy ingatlan akár 19 200 forintot is.⁹⁸ Nem meglepő, hogy a mai Váci utca 57-es szám alatti telken álló,⁹⁹ 1847-ben épült romantikus, kétemeletes, belső udvaros bérház helyén is egy nagyobb értékű ingatlan állhatott.¹⁰⁰ Az ingatlanszerzéshez valószínűleg erősen kapcsolódott a pesti polgárjog megszerzése is, amelyet két nappal háza megvásárlása után, szeptember 9-én nyert el Horváth, 12 forint lefizetése ellenében.¹⁰¹

Másrészt felesége két testvére, Ilona és Katalin is a korszak leggazdagabb görög kereskedőcsaládjaiból származó férfiakhoz mentek feleségül. Ilona 1785-ben azzal a Derra Naummal kötötte össze az életét,¹⁰² aki Bácskai Vera szerint a 19. század elejére Pest három leggazdagabb kereskedőjének egyikévé nőtte ki magát.¹⁰³ Közös lányuk, Katalin a reformkor meghatározó pénzemberének, Sina Györgynek lett a felesége.¹⁰⁴ Mocsonyi Katalin, a másik lánytestvér pedig Buda egyik leggazdagabb – időközben Pestre átszármazott – családjával,¹⁰⁵ a Diamandiakkal hozta „szerzett rokoni” kapcsolatba Horváth Mihályt, mivel az ő férje Diamandi Pellenga¹⁰⁶ volt.¹⁰⁷ Nehezen elképzelhető, hogy ilyen kaliberű emberek mellett Mocsonyi Máriát hozzáadták volna egy egyszerű görög vándorkereskedőhöz, így családi kapcsolatai és Lipót utcai háza arra engednek következtetni, hogy helyes lehet az a feltételezésem, hogy apja és nagybátyjai bornagykereskedésből összegyűjtött tőkéjét gyarapíthatta tovább Pesten Mihály az 1780-as években.

Jelentőségét és környezete általi megbecsültségét bizonyíthatja az is, hogy apósa, Mocsonyi Mihály megemlíti őt a végrendeletében,¹⁰⁸ ráadásul jelentős feladattal bízta meg. Az 1783-ban, tehát hat évvel a végakarát készítettőjének halála előtt írott dokumentumban¹⁰⁹

⁹⁴ Füves: *Pesti görög háztulajdonosok*, 52.

⁹⁵ MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 52. köt. 377–380.

⁹⁶ Füves: *Pesti görög háztulajdonosok*, 52.; Térképmelléklet.

⁹⁷ BFL IV.1215.d. Pest város telekkönyvi iratainak gyűjteménye. d. Telekátírási jegyzőkönyvek. 5. kötet. 1780. szeptember. 7.

⁹⁸ Füves: *Pesti görög háztulajdonosok*, 50.

⁹⁹ Bácskai Vera: *Pest város topográfiai mutatója*. 1. Belváros, Lipótváros. Budapest, 1975. 79.

¹⁰⁰ Déry Attila: *Belváros-Lipótváros. Budapest építészeti topográfiaja 2*. Budapest, 2005. 358.

¹⁰¹ <http://archives.hungaricana.hu/hu/archontologia/9372/?query=SZO%3D%28manduka%29> (letöltés: 2016. ápr. 10.)

¹⁰² Botis: *Monografia familiei Mocioni*, 21.

¹⁰³ Bácskai: *Vállalkozók előfutárai*, 127.

¹⁰⁴ Sasvári–Diószegi: *A pest-budai görögök*, 39.

¹⁰⁵ Füves: *Statistikai adatok*, 237.

¹⁰⁶ Bizonyos helyeken Pelenka. Vö. Berényi: *Cultur româneasc la Budapesta*, 132.; Füves Ödön: *A pesti görögök önállóságáért folytatott harca 175 évvel ezelőtt*. Antik Tanulmányok, 11. évf. (1964) 1–2. sz. 131.

¹⁰⁷ Botis: *Monografia familiei Mocioni*, 21.

¹⁰⁸ BFL Pest város tanácsának iratai. Végrendeleti és hagyatéki leltárak. IV. 1202.cc. Test. aa. 1401. A fordításban köszönöm Magyar Attila segítségét.

¹⁰⁹ Botis: *Monografia familiei Mocioni*, 21.

feleségének, Kefala Évának meghagyja, hogy szőlőskertjüket a kijelölt tutorok beleegyezésével adhatja el, illetve szintén a tutorok tanácsát kikérve adhat pénzt kölcsön. A tutorok feladata az is, hogy a végrendelet rendelkezéseit végrehajtsák, így például gondoskodjanak arról, hogy a család pesti házát semmilyen körülmények között se tékozzák el az örökösök. Meghagyja továbbá, hogy ha a tutorok valamiben nem értenének egyet, akkor szavazattöbbséggel döntsenek a vitás kérdésekben. Mocsonyi Mihálynak tehát jól meg kellett gondolnia, kiket nevez meg tutorainak, így meglehetősen sokat mondó, hogy a négy tutor között Moszka Naum, Derra Naum, valamint a kevésbé ismert Degir Demeter mellett ott találjuk „Manduka Michaelt”, vagyis Horváth Mihályt.¹¹⁰

Horváth Mihály azonban a fent leírtak ellenére nem jómódú pesti kereskedőként halt meg Lipót utcai házában, hanem láthatólag a Moszka Naum kapcsán már bemutatott és a 18. század végi nagykereskedőkre jellemző életpálya következő szakaszába lépett, amelynek fontos eleme a nemesi cím, illetve némi földbirtok szerzése, természetesen a kereskedelmi tevékenység folytatása mellett.¹¹¹ 1789-ből ránk maradt egy 1788-as tranzakció záloglevele, amelyet Földváry Mihály kötött Moszka Naummal és Horváth Mihállyal családja szücsi jószágára vonatkozóan.¹¹² A Földváryak a 15. század óta rendelkeztek nemesi címmel,¹¹³ így tekintélyes familiának számíthattak Nógrád, Pest és Heves és Külső-Szolnok vármegyében, ahol a megyei közéletben is aktívan részt vettek, különböző tisztségeket vállalva, illetve elnyerve.¹¹⁴ Fónagy Zoltán szerint az úrbérrendezés korában Földváry György¹¹⁵ szücsi úrbéres földje 193 hold volt,¹¹⁶ tehát valószínűleg ekkora birtokot nyert zálogjogon a két görög kereskedő. A szerződésből kiderül továbbá, hogy 6500 rajnai forintért tizenhét évre kaphatták meg Szücsit, s a nevezett összegből 4500 rajnai forintot 1788 végéig le kellett tenniük.¹¹⁷

A szücsi birtokkal kapcsolatban fellelhető egy 1811-es összeírás, amely azért keletkezett, mert Moszka Naum özvegye perelte Horváth Mihály örökösait az elhalt férje utáni hagyaték elosztása kapcsán.¹¹⁸ Az 1812-ben papírra vetett, egy évvel korábbi felmérésből kiderül, hogy a birtok jövedelmeit továbbra is a Horváth család, pontosabban Horváth özvegye, Mocsonyi Mária bírta, annak ellenére, hogy az előző szerződésben említett tizenhét év már letelt.¹¹⁹ Valószínűleg időközben vagy a zálogjogot újíttotta meg Horváth Mihály, vagy megvette a birtokot a Földváryaktól. Az összeírásban kilábat adták meg, hogy mennyit vetettek a szücsi birtokon, amit Bogdán István útmutatása alapján tudtam átszámolni. A kila–hold átszámí-

¹¹⁰ BFL Pest város tanácsának iratai. Végrendeleti és hagyatéki leltárak. IV. 1202.cc. Test. aa.1401. Mocsonyi Mihály eredetileg görög nyelvű végrendeletének német átírata. A fordításban köszönöm a segítséget Magyar Attilának.

¹¹¹ Bácskai: *Vállalkozók előfutárai*, 127–140.

¹¹² RL B/8 Budai Archivum Agentiale Bb 1. csomó. 60. *Földváry Mihálynak a Moszkó Náhum és Horváth Mihálynál szücsi jószágát elzálogosító levele – 1789*

¹¹³ Nagy: *Magyarország családai*, 3. köt. 226.

¹¹⁴ Nagy: *Magyarország családai*, 3. köt. 228–229.

¹¹⁵ Földváry György valószínűleg a szerződésben szereplő Mihály nagybátyja. Nagy: *Magyarország családai*, 3. köt. 228.

¹¹⁶ Fónagy Zoltán: *A nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában*. Adattár. 2. köt. Budapest, 2013. 2. kötet. 953.

¹¹⁷ RL B/8 Budai Archivum Agentiale Bb 1. csomó. 60. *Földváry Mihálynak a Moszkó Náhum és Horváth Mihálynál szücsi jószágát elzálogosító levele – 1789*

¹¹⁸ RL B/8 Budai Archivum Agentiale Bb 1. csomó. 56. *Motsányi Máriának a báró Horváth özvegyének Szücsön lévő birtoka feljegyzése – 1812*

¹¹⁹ RL B/8 Budai Archivum Agentiale Bb 1. csomó. 56. *Motsányi Máriának a báró Horváth özvegyének Szücsön lévő birtoka feljegyzése – 1812*

tás elég nagy szélsőértékeket mutatott a 18. század folyamán,¹²⁰ azonban a felsorolt 62 kila búza, 28 kila árpa, 21 kila zab, 6 kila kender, 1 kila borsó és 98 kila ugar hozzávetőlegesen kiadhatja az úrbérrendezés korában összeírt 193 holdat. Sőt, a 300 kapálónyi, tehát körülbelül 40–60 holdnyi majorsági szőlővel, a 250 négyszögölnyi kerttel és a 35 embernyi kaszálóval még meg is haladhatta az 1760-as évek végén számba vett úrbéres területeket, hiszen ekkor csak a jobbágyi szolgáltatás által terhelt birtokrészeket mérték fel.¹²¹

A zálogbirtok megszerzése gyakorlatilag az egyetlen legális út volt egy „nemtelen” számára arra, hogy úrbéres terület felett földesúri joghatóságot gyakoroljon. Ugyanakkor Horváth Mihály nem érte be azzal, hogy zálogbirtokokat gyűjtött magának, hanem feltehetőleg jelentős részben a II. Lipót köszönetnyilvánító levelében is szereplő kedvezményes, illetve a konkrét dokumentum szerint ingyenes hadiszállítási nyomon¹²² nyerhette el a magyar nemesi címet 1791-ben a török háborúkban végzett hadiszállítói tevékenységéért.¹²³ A nemesi armálisból kiderül, hogy Heves és Külső-Szolnok vármegyében honos gyöngyösi kereskedőként lépett a nemesség közé, s ekkor már népes családdal rendelkezett. Egy fia volt, Konstantin, illetve négy leánya, Katalin, Éva, Zsófia és Anasztázia.¹²⁴ A nemesi cím elnyeréséért beadott kérelme fennmaradt a Magyar Kancellária Levéltárában, így megtudhatjuk, hogy nemesi birtokadományt kért igyósi, bucsordi, tizsaszentmiklósi, püspökladányi, pásztói és kenderesi birtokaira,¹²⁵ a nemesi diplomában ennek azonban már nincs nyoma.¹²⁶

Eddig nem sok eltérés mutatkozott életútjában a többi tehetős görög kereskedővel összevetve, vett már házat Pesten, volt már saját családja egy gazdag görög kereskedő lányától, szerzett birtokot, illetve valószínűleg birtokokat is.¹²⁷ Folytatta tovább a borkereskedést, hiszen 1793-ból ismerünk egy tanúsítványt arról, hogy Bororoszi István Horváth Mihálytól borokat vett, a kötelezvényt pedig Moszka Naum nevére állította ki,¹²⁸ illetve nemesi címe megszerzése kapcsán az is kiderült, hogy gabonakereskedőként is tevékenykedett.¹²⁹ Emellett ragaszkodott a görögkeleti egyházhoz, hiszen 1788-ban aláírta azt a kérvényt, mellyel a pesti görögök és makedo-vlachok szerették volna elérni, hogy a szerbektől különválva saját egyházközséget alapíthassanak.¹³⁰ Később jelentős összeggel, 1000 forinttal támogatta az új templom felépítését, ezzel túlszárnyalva az 500 forintot felajánló Derra Naumot¹³¹ és a mindössze a kupola építésére adakozó, a költségekhez 50 forinttal hozzájáruló Moszka Naumot.¹³² Érdemes még azt is észrevennünk, hogy gyermekeinek hagyományos görög neveket adott.¹³³

¹²⁰ Bogdán István: *Magyarországi hossz- és földmértékek*. Budapest, 1990. 283.

¹²¹ Fónagy: *A nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában*, 1. köt. 17.

¹²² OeStA HHStA Ungarische Akten 427-86. 229. 1790. június 10.

¹²³ MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 55. köt. 715–718.

¹²⁴ MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 55. köt. 715. és 717.

¹²⁵ MNL A 39 – Magyar Kancelláriai Levéltár - Acta generalia – 1791 – N°. 5598 1.

¹²⁶ MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 55. köt. 715–718.

¹²⁷ Szabolcs vármegyében Kis Pusztá és Vados ura. RL B/8 Budai Archivum Agentiale Bb 1. csomó. 62.

¹²⁸ RL B/8 Budai Archivum Agentiale Bb 1. csomó. 73.

¹²⁹ MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 55. köt. 715–718.; OeStA HHStA Ungarische Akten 427-86. 229. 1790. június 10.

¹³⁰ Fűves: *A pesti görögök önállóságáért folytatott harca*, 130.

¹³¹ Berényi: *Cultur româneasc la Budapesta*, 132. Megjegyzendő továbbá, hogy Diamandi Pellenga 1200 forintot, Moszka Konstantin pedig 2000 forintot ajánlott fel.

¹³² Berényi: *Cultur româneasc la Budapesta*, 133.

¹³³ MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 55. köt. 717.

Nem úgy tűnik tehát, hogy az 1790-es évek elejéig bármi jelentősebb lépést tett, ami az e korszakra jellemző görög nagykereskedői mentalitástól való eltérésre utalt volna.

1794. február 10-én azonban a görög kereskedők közül elsőként magyar bárói címet nyert,¹³⁴ ami egy csapásra atipikussá teszi karrierívét mind a magyarországi új arisztokraták csoportjában, mind pedig a 18. század végi görög kereskedők között! A rangemelés indoklásaként azokat a szolgáltatásokat és erényeket sorolták fel, amelyeket Bácskai Vera is megemlít a vizsgált időszakban nemesített görög nagykereskedők kapcsán.¹³⁵ Többnyire a francia háborúk során textilkereskedelemből vagy gabona-, vágómarha- és borkereskedelemből meggazdagodott polgárok léphettek be a Bácskai Vera által nemesített polgároknak nevezett körbe, akik a rendi keretek között elméletileg magasabb és kedvezőbb státuszba kerültek, valójában mind az ortodoxiához való kötődésüket, mind pedig kereskedelmi tevékenységüket fenntartották, sőt sokan ezután váltak igazán nagykereskedővé.¹³⁶

A konkrét esetben az oklevélben azt olvashatjuk, hogy az 1790-es lipóti köszönetnyilvánító levélben említett török háborúk idején ingyenesen szállított 1000 mérő zab mellett¹³⁷ a „modern kori” francia háborúk alatt tovább folytatta a hadseregnek történő ingyenes vagy kedvezményes élelmiszerszállítást, és több más dolog mellett újabb 1000 mérő zabot, valamint ugyanannyi búzát szállított, ezenkívül 300 szekérenyi szénát is küldött a katonák és lovaik számára.¹³⁸ Ezért merülhetett fel, hogy – Ódor Imre megfogalmazásában – az uralkodó szempontjából viszonylag kis összegű, de elegáns jutalmat elnyerje szolgálataiért.¹³⁹ Valamilyen beadványt magának Horváth Mihálynak is be kellett nyújtania kérelemként,¹⁴⁰ de ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy tőle származott az ötlet, hogy mindenképpen bárói címet szeretne ellenszolgáltatásként. Elképzelhető, hogy a szállított áru ellentételezéseként több más dolog mellett erre is igényt tartott. II. József uralkodásától kezdve protestánsok is részesülhettek rangemelésben, s a türelmi rendelet szellemiségére tekintettel csak egy lépésre lett volna szükség az ortodoxok felé történő nyitáshoz.¹⁴¹ Mi már egy több évtizedes rangemelési politika és társadalmi kontextus keretében értelmezzük Horváth Mihály felemelkedését. De mit gondolhattak a kortársak? És mennyiben változtatta meg az újdonsült báró életét a cím megszerzése?

Egyik kérdésre sem könnyű válaszolni, de úgy gondolom, Horváth Mihály továbbra sem mozdult ki jelentősen a korábban megszokott körből, építette tovább gazdasági háttérét, bár az elgondolkodtató, hogy amellet, hogy kereskedelmi és nem mellékesen hitelezői tevékenységét tovább folytatta, pesti háza 1795-ben már sógoráé, Derra Naumé volt.¹⁴² Már Füves Ödönnek sem volt arra vonatkozóan információja, hogyan válhatott meg Horváth a házától, így egyszerűen csak közli, hogy 1795-ben sógoráé lett. A telekátírási jegyzőkönyvekben nem sikerült a rangemelt személyhez köthető tranzakció nyomára bukkannunk, az viszont ki-

¹³⁴ MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 58. köt. 92–101.

¹³⁵ Bácskai: *Vállalkozók előfutárai*, 127.

¹³⁶ Bácskai: *Vállalkozók előfutárai*, 127.

¹³⁷ OeStA HHStA Ungarische Akten 427-86. 229. 1790. június 10.

¹³⁸ MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 58. köt. 92–101.

¹³⁹ Ódor Imre: *A nemesség a XVIII. századi Európában*. In: Rendi társadalom – polgári társadalom 9. Szerk. Ódor Imre – Pálmány Béla – Takács Péter. Debrecen, 1997. 21.

¹⁴⁰ A bárói címért a Kancelláriára beadott kérelemnek elméletileg az alábbi helyen kellene elérhetőnek lennie: MNL OL A 39 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Acta generalia – 1794 – N°. 1775., azonban itt nem található meg ez a dokumentum.

¹⁴¹ Szemethy: *Rangemelésben részesült új főrendek*, 299–317.

¹⁴² Füves: *Pesti görög háztulajdonosok*, 52.

derült, hogy 1795-ben Derra már gróf Stockhammer Ferenc től vette meg a Lipót utcai házat 5700 forintért.¹⁴³

1798. szeptember 19-i keltezéssel újabb záloglevélre bukkanhatunk a Ráday Levéltár peres anyagában.¹⁴⁴ Az irat szerint Kállay János 12 000 forintért átadta tartóci birtokát az ot-tani kúriával együtt Horváth Mihálynak, valamint frissen bárósított görög kereskedőnk meg-kapta biójai, kistemetői és szalvölgyi szőlőjét, továbbá a kállai (valószínűleg nagykállói) há-zát is. Mindezen birtokokat harminckét éven keresztül bírhatta Horváth Mihály,¹⁴⁵ azonban néhány évvel később módosítaniuk kellett a szerződést, mivel a birtokon olyan fejlesztéseket tett az új birtokos, amelyek a zálog értékét 18 000 forintra emelték.¹⁴⁶ Ezek alapján megál-lapítható, hogy továbbra is fontos lehetett számára a borkereskedés, hiszen mind itt, mind pedig szűcsi birtokán jelentős szőlővel rendelkezett.

Fentebb jeleztem, hogy nemcsak kereskedelemmel, illetve zálogbirtokok megszerzésével, esetlegesen megvételével foglalkozott, hanem az örökösök közötti per tanúbizonyossága sze-rint komoly hitelezői tevékenységet is folytatott. Úgy gondolom, ezek az adatok világítják meg igazán, hogy mennyire nagy kaliberű szereplője lehetett a 18. század végi gazdasági élet-nek Horváth Mihály, illetve részben arra is választ kaphatunk, hogy mi lett pesti házának sorsa. Egyrészt valószínűleg ő maga is bocsátott ki zálogleveleket földbirtokosként, azonban sajnos csak egy ilyen iratra vonatkozó feljegyzés maradt ránk, melyben Ötvös László köte-lezte magát 4000 forint megfizetésére egy 1793-ban bérbe vett részjószág után.¹⁴⁷

Ennél azonban lényegesebb, hogy a Szűcsiről készült 1811-es összeírás végén arra kéri Mocsonyi Máriát, hogy adja elő a férje után maradt adósságleveleket. Kiderül, hogy Nagy Antal özvegye 5400 forinttal tartozott Horváth Mihálynak, gróf Stockhammer Ferenc pedig 72 800 forinttal!¹⁴⁸ Nagy Antal özvegyének adósságából a pesti Lipót utcán házat lehetett venni.¹⁴⁹ Stockhammer adósságának nagysága viszont egészen meglepő, elképzelhető, hogy a Lipót utcai Horváth-féle házat nem fizette ki a vásárláskor, és ez az adóssága halmozódott egészen idáig? Bácskai Vera szerint ahhoz, hogy valaki a 19. század elején nagykereskedő lehessen Pesten, 30 000 forintnyi tőkével kellett rendelkeznie.¹⁵⁰ Ez Horváth Mihálynak, úgy tűnik, megvolt. Ráadásul nem is akárci tartozott neki, hiszen Stockhammer Ferenc abból a Királyi Könyvek szerint 1780-ban indigenátust nyert családból származott,¹⁵¹ amely Ferenc apjának, Józsefnek Harruckern Mária Annával kötött előnyös házassága révén jelentős föld-birtokokhoz jutott Csanád és Békés vármegyékben.¹⁵² A családból elsősorban Ferenc unoka-öccse, Ferdinánd állt a korszak egyik legtekélyesebb nemes ura hírében,¹⁵³ hiszen az 1820-as

¹⁴³ BFL IV.1215.d. Pest város telekkönyvi iratainak gyűjteménye. d. Telekátírási jegyzőkönyvek. 8. kö-tet. 66. 1795. május 29.

¹⁴⁴ RL B/8 Budai Archivum Agentiale Bb 1. csomó. 78.

¹⁴⁵ RL B/8 Budai Archivum Agentiale Bb 1. csomó. 78.

¹⁴⁶ RL B/8 Budai Archivum Agentiale Bb 1. csomó. 79.

¹⁴⁷ RL B/8 Budai Archivum Agentiale Bb 1. csomó. 67. 1811-es átirat Mocsonyi Mária részére.

¹⁴⁸ RL B/8 Budai Archivum Agentiale Bb 1. csomó. 56. Az adósságlevelekre azért volt szükség, mert vita tárgyát képezte, hogy kinek az örökösai hajthatják be a kintlévőségeket.

¹⁴⁹ Füves: *Pesti görög háztulajdonosok*, 50. Átgondolásra érdemes, hogy a francia háborúk miatti két-szeri devalváció mennyire érintette ezt az összeget.

¹⁵⁰ Bácskai: *Vállalkozók előfutárai*, 5.

¹⁵¹ MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 52. köt. 245–250. Az országgyűlésen 1791-ben jegyezték be Stockhammer József honfűsítésát. 1790/91. évi LXXIII. törvénycikk

¹⁵² Nagy: *Magyarország családai*, 10. köt. 375.

¹⁵³ Szilágyi Adrienn: *A Békés vármegyei Harruckern-uradalom birtoklástörténete – az uradalom kö-zös birtoklásától a felosztásáig*. In: *Visszatekintés a 19–20. századra*. Szerk. Cúthné Gyóni Eszter –

évek végére 218 000 forintos adósságot sikerült felhalmoznia, ezért a kormány rendelete szerint birtokai egy részét el kellett adnia.¹⁵⁴ Ugyanakkor Ferenc sem számíthatott birtokai gondos gazdájának, hiszen apja 1791-es halála után már 1795-ben – amikor még meg sem kapta az anyja után járó, szintén jelentős Harruckern hagyatékot – tékozlónak nyilvánították, és gyámság alá helyezték. Első gyámja gróf Pálffy Károly kancellár volt, majd három év után Ferenc sógora, gróf Bolza Péter vette át a pazarló főúr anyagi ügyeinek kezelését.¹⁵⁵ Stockhammer szintén 1795-ben adta el a Lipót utcai házát Derra Náumnak valószínűleg áron alul, hiszen Horváth Mihály még 7000 forintot adott érte,¹⁵⁶ míg Stockhammer csak 5700 forintért tudta értékesíteni az épületet. Mindezek fényében a Stockhammer család adósságának mértéke, a 72 800 forint még ha jelentős összegnek is számított a 18. század végén, ismerve a család kalandos hitelügyleteit, reálisnak tekinthető.

Báró Horváth Mihály minden bizonnyal jelentős vagyoni birtokosaként, számtalan lezáratlan gazdasági ügyet hátrahagyva halt meg 1802. március 14-én.¹⁵⁷ Halála után legalább egy évtizedig tartó pereskedés következett, melynek iratai töredékesek. Örökösei közül a perek kapcsán általában özvegyét említik hagyatéka kezelőjeként. Tekintve azonban, hogy az egész anyag egy 1810-es években keletkezett átirat,¹⁵⁸ a rokoni szálak követése nehézkes. Kérdéses például, hogy amikor báró Horváthot emlegetik, akkor rá vagy fiára gondolnak-e, és az iratok alapján nehéz megállapítani, hogy halála után milyen szerepe lehetett Horváth Konstantinnak a mindennapos ügyvitelben.

Sokáig úgy tűnt, hogy Horváth Konstantin gyermekként meghalt, mivel sem róla, sem pedig lánytestvéreiről nem találtam semmilyen forrást. Két helyen mégis megemlékeznek róla. Egyrészt apjával ellentétben viszonylag nagy biztonsággal állítható, hogy az 1811–1812. évi országgyűlés *diarium*ában a távollévő főrendek között *B. Horváth Constantin*ként róla jegyezték fel, hogy Szepesy Sámuel küldte maga helyett követnek.¹⁵⁹ Másrészt Berényi Mária dolgozatában szerepelteti őt egy 1821-es német nyelvű irat kivonatában.¹⁶⁰ Az idézett iraton a *Constantin freiherr Horváth* néven szereplő, ekkor már biztosan harminc év feletti férfi tiltakozó nyilatkozatot írt alá, amelyben több más társával együtt ellenezte, hogy hitközségük két részre szakadjon.¹⁶¹ Ezek alapján megállapítható, hogy – bár arról nincs semmilyen információ, hogy milyen anyagi helyzetben volt Konstantin, s mivel foglalkozott, de – továbbra is az ortodox egyház tagja volt, tehát felekezeti vonatkozásban biztosan nem asszimilálódott.

Mi tehát a mérlege jelen munkámnak? Úgy gondolom, sikerült megvilágítanom egy a 18. század végi görög kereskedőtársadalomhoz tartozó, de eddig ismeretlen személy életútjának lényegesebb állomásait. Végigkövethettünk egy legtöbb elemében tipikus görög nagykeres-

Wirthné Diera Bernadett. Budapest, 2011. 21. A Stockhammer vagyoni elidegenítéséről bővebben: Szilágyi Adrienn: *Egy 19. század eleji birtokelidegenítés esete. A Stockhammer család Békés megyei jószágának kiárusítása. Századok*, 150. évf. (2016) 3. sz. 771–794.

¹⁵⁴ Karácsonyi János: *Békés vármegye története*. 1. kötet. Gyula, 1896. 275. Karácsonyi hibásan nevezi Ferdinándot Ferenc fiának. Vö. Karácsonyi János: *Békés vármegye története*. 3. köt. Gyula, 1896. 168.; Szilágyi: *A Békés vármegyei Harruckern-uradalom birtoklástörténete*, 21.

¹⁵⁵ Karácsonyi: *Békés vármegye története*, 169.

¹⁵⁶ BFL IV.1215.d. Pest város telekkönyvi iratainak gyűjteménye. d. Telekátírási jegyzőkönyvek. 5. kötet. 1780. szeptember 7.

¹⁵⁷ Botis: *Monografia familiei Mocioni*, 21.

¹⁵⁸ Ráday Levéltár levéltári segédlet az Archivum Agentiale állagaihoz.

¹⁵⁹ *Diarium Comitiorum Regni Hungariae*. Pozsony, 1811-12. XXII.

¹⁶⁰ Berényi: *Cultur româneasc la Budapesta*, 139.

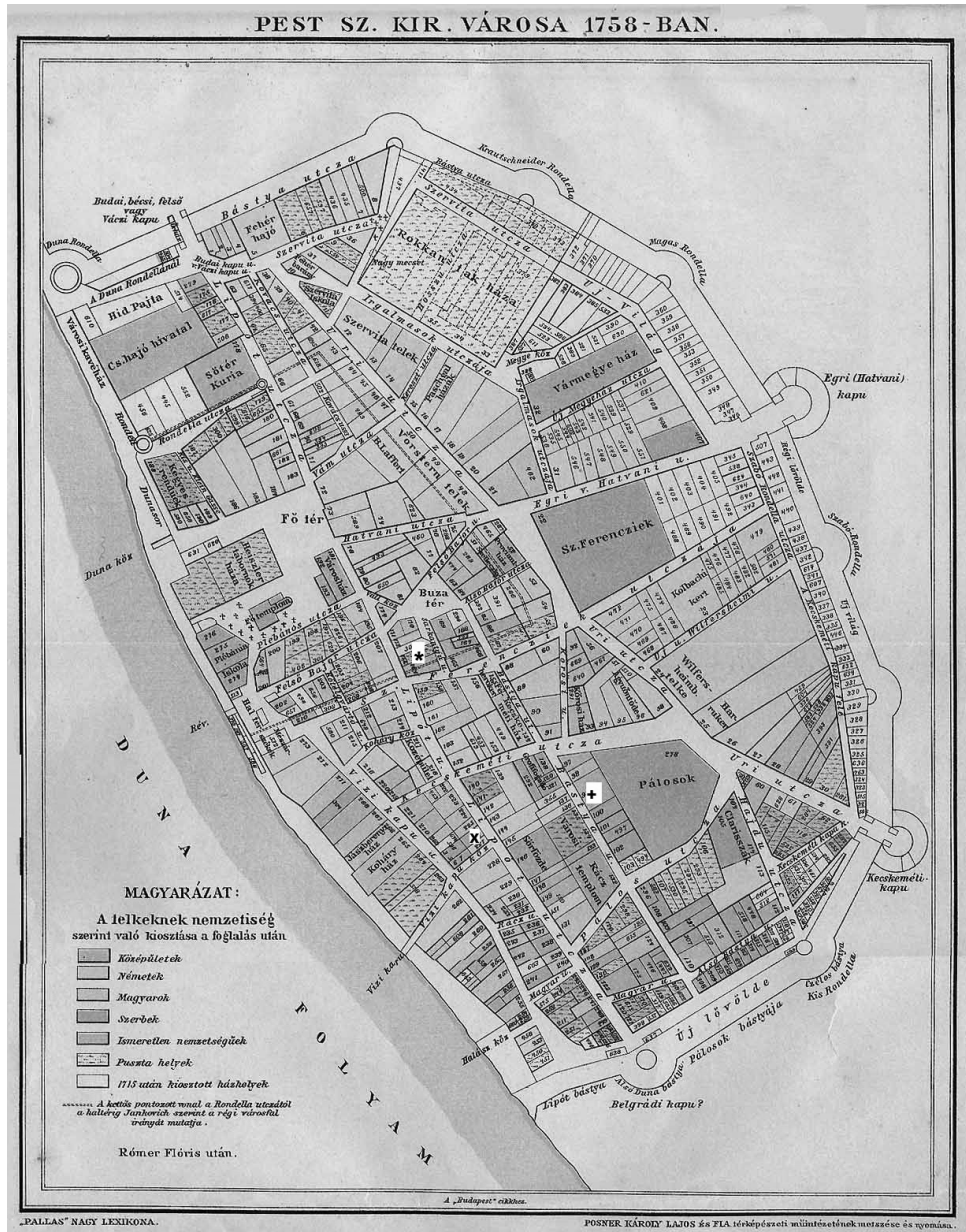
¹⁶¹ Berényi: *Cultur româneasc la Budapesta*, 139.

kedőre jellemző karrierívet, amelybe egy fontos zavaró elem épült be, nevezetesen a vizsgált személy főnemesi címe. De mennyit számíthatott ez a rangemelés Horváth Mihálynak? Persze biztosan jól jöhetett a társadalmi érintkezés bizonyos helyzeteiben, de megjelent például országgyűléseken? Az országgyűlési naplók szerint személyesen biztosan nem, a legjobb esetben is csak követet küldött maga helyett.¹⁶² Élvezett bármilyen kézzelfogható előjogot azért, mert báró volt? Elképzelhető. Ugyanakkor mégis hajlok arra, hogy egyetértsek Bácskai Verával, és inkább nemesített polgárként kezeljem őt,¹⁶³ nem pedig a rendi-feudális nemesi birtokos identitást és értékrendet magáévá tevő, a magyar főnemesség körébe asszimilálódni kívánó új arisztokrataként. Horváth Mihály inkább a 19. századi vállalkozók előfutárának tekinthető.

¹⁶² *Diarium Comitiorum Regni Hungariae*. Pozsony, 1796. XXVI.; *Diarium Comitiorum Regni Hungariae*. Pozsony, 1802. XVIII.; *Diarium Comitiorum Regni Hungariae*. Pozsony, 1805. XXII.; *Diarium Comitiorum Regni Hungariae*. Pest, 1807. xxvi.

¹⁶³ Bácskai: *Vállalkozók előfutárai*, 127.

TÉRKÉPMELLÉKLET

1758 – Pest, Rómer Flóris által szerkesztett térkép

[Rómer Flóris: A régi Pest. Budapest, Eggenberger, 1873]

Jelmagyarázat: X: Horváth Mihály háza; *: Moszka Naum háza; +: Mocsonyi Mihály, (az após) háza

KÉPMELLÉKLET

Horváth Mihály bárói címere¹⁶⁴

TAMÁS SZEMETHY

*How did Michael Manduka become Baron Mihály Horváth?
An 18th century Greek trader among the new aristocrats of Hungary*

In our study, we are attempting to place a lesser-known member of the 18th century Hungarian societal elite, Mihály Horváth, a trader from Gyöngyös, in the social, political, and economic environment in which he could become the first Orthodox trader to join the ranks of the Hungarian barons in 1794. Our study does not only aim to provide a biographical outline, but we also attempted to use the relevant material of the National Archives of

¹⁶⁴ MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 58. köt. 97. A bárói cím kapcsán elnyert címerpajzs azonos a nemesi cím adomány kapcsán kibocsátott armálisban találhatóval. Vö. MNL OL A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – 55. köt. 715. Az itt közölt címet korábban Csergheő Géza és Csoma József a Siebmacher-féle címereskönyv általuk kibővített pótkötetében már közölték, azonban ott csak kisméretű, nehezen elemezhető képmellékletként. Vö. Csergheő, Géza – Csoma, József: *Der Adel von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans-Krone*. Nürnberg, 1894. Pótkötet. 191. tábla.

Hungary, the Ráday Archives, the National Archives of Austria, and the Budapest City Archives to find out which factors made it possible for the subject of our study to have a career path atypical among the era's new aristocrats and Greek traders alike. During our research we partially discovered how the family originally known as Manduka, that most likely moved to the Habsburg Empire during the first half of the 18th century in order to leverage the benefits presented by the commercial treaties related to the Treaty of Passarowitz, accumulated its wealth and its relationships, as well as their movements within Hungary. We attempted to form questions about the strategy our subject had in his rise to prominence, and we also tried to answer these questions to the extent permitted by our incomplete source material. We could not form a full picture of Mihály Horváth's life due to our limited resources and the fragmental and unreliable nature of our sources. However, we could shed light on a prominent member of the late 18th century elite, whose career could have served as an example for the Greek traders who rose during the 19th century.